

Η ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΒΔΟΜΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 15^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ: Η ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ¹

Φωτεινή Β. Πέρρα
(Photeine V. Perra)

*University of Peloponnesos*²

Abstract

*The present paper is an attempt to reconstruct the history of the Peloponnesian peninsula during the course of the First Venetian-Ottoman war (1463-1479) and especially during its first decade, when the most important military events took place. It is based on the most important narrative sources, both Greek and Latin. The main Greek narrative sources are the texts of Kritoboulos of Imbros, George Sphrantzes, Laonikos Chalkokondyles and Theodorus Spandunes. From the Latin point of view we have the testimony of two major important chroniclers: Domenico Malipiero's *Annali Veneti* and the text of Giacomo Bosio, the historiographer of the Hospitaller Knights. We are also provided with informations by the Venetian chronicle named "Cronica Zena".*

1. Η Πελοπόννησος από τον 13^ο αι. ως το 1460

Μία από τις πλουσιότερες σε ιστορικό παρελθόν περιοχές του ελλαδικού χώρου, στενά συνδεδεμένη με την παρουσία ποικίλων κυριάρχων κατά την εποχή του Μεσαίωνα αποτελεί η Πελοπόννησος, ο «τόπος του Μορέως» σύμφωνα με το

¹ Το παρόν άρθρο αποτελεί θέμα ανακοίνωσης που παρουσιάστηκε στο 3^ο Διεθνές Συνέδριο Ανατολικών και Αφρικανικών Σπουδών: Η Πελοπόννησος κατά την Τουρκοκρατία και τη Βενετοκρατία (1460-1821), Γαστούνη Ηλείας, 5-7 Σεπτεμβρίου 2008.

² Dr Ph. Perra is also Research Fellow at the University of Johannesburg in the research programmes on the *Frankokratia* (under direction of Prof. B. Hendrickx and Prof. Thekla Sansaridou-Hendrickx).

ομώνυμο Χρονικό³. Επαρχία της βυζαντινής αυτοκρατορίας την περίοδο της ακμής της τελευταίας, παρέμεινε στην κατοχή της ως το 1205, οπότε και πέρασε στην κυριαρχία των Φράγκων, οι οποίοι ίδρυσαν το πριγκιπάτο της Αχαΐας⁴. Από το 1348/49 η Πελοπόννησος πολιτικά μετατράπηκε σε Δεσποτάτο⁵ όταν ο Μανουήλ Καντακουζηνός ανέλαβε την εξουσία ως πρώτος Δεσπότης. Κατά τη διάρκεια του 14^{ου} αιώνα, οι βυζαντινοί κύριοι της αρχικά του οίκου των Καντακουζηνών και στη συνέχεια της δυναστείας των Παλαιολόγων χρειάστηκε να έρθουν αντιμέτωποι με τις εισβολές Αλβανών και Τουρκομάνων μέχρι την ουσιαστική κατάλυση του Δεσποτάτου το 1460/61 περίοδο κατά την οποία κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς, με εξαίρεση τις περιοχές που βρίσκονταν υπό βενετική κυριαρχία δηλαδή, τη Μεθώνη, την Κορώνη, το Άργος και το Ναύπλιο⁶. Οι ιστορικές τύχες της Πελοποννήσου κατά τις διάφορες φάσεις της

³ Βλ. *Χρονικόν του Μορέως*, έκδ. Π. Καλονάρου, Αθήνα 1940 και ανατύπ. εκδ. Εκάτη, 1998. Για τις ονομασίες της Πελοποννήσου, Μοριάς/Μορέας βλ. D.I.Georgakas, The post-classical names designating the peninsula of the Peloponnese, *Studia Onomastica Monemvasiai* 3 (1961), 302-307. Πρβλ. και το λήμμα του Ρ. Ουίτ 'Μορέας' στο *Λεξικόν Βυζαντινής Πελοποννήσου* (=ΛΒΠ), Αθήνα 1998, 278-282, με πλούσια βιβλιογραφία.

⁴ Για τη φραγκική παρουσία στην Πελοπόννησο βλ. ενδεικτικά W. Miller, *Οι Φράγκοι εν Πελοποννήσω*, μτφ. Σπ. Λάμπρος, Αθήνα, Ελεύθερη Σκέψις, 1994 (ανατύπ.) και την αξιολογη συμβολή της Aneta Ilieva, *Frankish Morea, 1205-1262. Socio-cultural interaction between the Franks and the local population*, διδ. διατρ., Αθήνα, εκδ. Βασιλόπουλος, 1991. Επίσης Άννα Λαμπροπούλου-Αγγελική Πανοπούλου, *Η Φραγκοκρατία και το Δεσποτάτο του Μορέως*, στο *Οι μεταμορφώσεις της Πελοποννήσου (4^{ος}-15^{ος} αι.)*, Αθήνα, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2000, 59-87, καθώς και Μαρία Ντούρου-Ηλιοπούλου, *Το Πριγκιπάτο της Αχαΐας (1204-1432). Ιστορία, οργάνωση, κοινωνία*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Βάνιας, 2005.

⁵ Για τη βυζαντινή Πελοπόννησο βλ. A. Bon, *Le Péloponnèse byzantin jusqu' en 1204*, Paris 1951. Για το Δεσποτάτο του Μορέως βλ. D. Zakythenos, *Le Despotat grec de Morée, 1262-1460*, τ. 1-2, (επιμ.-προσθήκες Χρύσα Μαλτέζου), Λονδίνο 1975 (ανατύπ.). Επίσης την έκδοση σχετικών πηγών από την Julian Chrysotomides, *Monumenta Peloponnesiaka*, Camberley 1995. Πρβλ. και Α. Σαββίδη, *Ιστορία του Βυζαντίου. Η Ύστερη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και ο Μεσαιωνικός Ελληνισμός*, τ. Γ', Αθήνα, εκδ. Πατάκη, 2006 (2^η έκδ), 121-126, του ίδ. 'Μορά/Μορέα', *Encyclopaedia of Islam* 2, VII (1993), 237-243, καθώς και το εκτενές λήμμα του Δ. Κασαπίδη, 'Μορέως Δεσποτάτον', ΛΒΠ, 282-288. Βλ. επίσης Βούλα Κόντη, *Η Βυζαντινή Πελοπόννησος στο Οι μεταμορφώσεις της Πελοποννήσου*, ό.π., 35-58, καθώς και Ν. Γ. Νικολούδη, *Η Πελοπόννησος στον Ύστερο Μεσαίωνα. Ρήξεις και συνέχειες με το Βυζάντιο και τη Δύση*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Αντ. Σταμούλη, 2012.

⁶ Σχετικά με τη βενετική παρουσία στις δίδυμες πόλεις της Μεθώνης και Κορώνης βλ. Andrea Nanetti, *Documenta Veneta Coroni et Methoni Rogata*, Αθήνα, ΕΙΕ/ΙΒΕ, 1999 και τον νέο τόμο 2007, Christine Hodgetts, *The Colonies of Coron and Modon under Venetian Administration, 1204-1400*, (diss.), London 1974, καθώς και Αναστασία Παπαδία-Λάλα, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στο βενετοκρατούμενο ελλαδικό χώρο*, Βενετία 2004. Για την παρουσία των Βενετών σε Άργος και Ναύπλιο βλ. *Documents relatifs à Argos et à Nauplion* in Ch. Hopf, *Chroniques Gréco-romanes*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον Χ. Σπανού, 1961 (ανατύπ.), 236-242 και R. Cessi, *L' acquisto di Nauplia et Argo*, *Nuovo Archivio Veneto*, 30 (1915), 147-173. Ειδικότερα για τη βενετική παρουσία στο Άργος βλ. *Βενετία-Άργος. Σημάδια της βενετικής παρουσίας στο Άργος και στην περιοχή του. Πρακτικά*

από τον 13^ο αι. και έπειτα έχουν γίνει αντικείμενο ενδελεχούς έρευνας από πολλούς μελετητές, οι οποίοι μας έχουν δώσει σημαντικότερες συμβολές για τις κυριότερες φάσεις της μεσαιωνικής πελοποννησιακής ιστορίας ως το 1463, στις οποίες ήδη αναφερθήκαμε συνοπτικά.

Τη βυζαντινή παρουσία στην Πελοπόννησο διαδέχθηκε η περίοδος των Οθωμανικών εισβολών, τις οποίες πρόσφατα έχει περιγράψει και αναλύσει ο L. Kayarınar⁷ και οι οποίες σταδιακά οδήγησαν στην πλήρη επικράτηση των Οθωμανών στα πελοποννησιακά εδάφη⁸. Οι γενικότερες εξελίξεις όμως στο χώρο της Μεσογείου που σχετίζονταν με τη διαπάλη μεταξύ της Βενετίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας για την κυριαρχία στην περιοχή, οδήγησαν την Πελοπόννησο σε νέες περιπέτειες πολεμικού περιεχομένου. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο αυτών δυνάμεων, ο οποίος σοβούσε ήδη πολύ καιρό και κατέληξε στη μεταξύ τους σύγκρουση, επρόκειτο να έχει ως ένα από τα κύρια πεδία του το γεωγραφικό χώρο της Πελοποννήσου, όπου είχε σχεδόν παγιωθεί η οθωμανική παρουσία. Με αυτό τον τρόπο από το 1463 ο Μοριάς βρέθηκε στη δίνη του Α΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου (1463-1479)⁹ και οι κάτοικοί του θα βίωναν όλες τις φάσεις και τα δεινά του, ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία μεταξύ του 1463-1473.

2. Ο Α΄ βενετο-οθωμανικός πόλεμος κατά τη δεκαετία 1463-1473 και οι πηγές.

Σύμφωνα με την άποψη του W. Miller, η Πελοπόννησος είχε βρεθεί στο επίκεντρο του βενετικού ενδιαφέροντος ήδη από το 1423 όταν η Γαληνοτάτη εξέταζε τις πιθανότητες εξαγοράς της από το Δεσπότη Θεόδωρο Παλαιολόγο, γεγονός που φανέρωνε την έντονη επιθυμία της να φέρει ολόκληρη τη χερσόνησο στην κατοχή της¹⁰. Οι σκέψεις αυτές σχετίζονταν άμεσα και με τους φόβους των Βενετών ότι σύντομα οι Οθωμανοί θα επέκτειναν την κυριαρχία τους σε αυτή, φόβοι που βεβαίως επαληθεύτηκαν πλήρως. Κάτω από αυτές τις

Διεθνούς Επιστημονικής Συνάντησης (Αργος, 11 Οκτωβρίου 2008), επιμ. Χρύσα Μαλιέζου-Αγγελική Πανοπούλου, Αθήνα-Βενετία 2010.

⁷ L. Kayarınar, *The Ottoman conquest of the Morea (1387-1460)*, *Mésogaios*, 17-18 (2002), 5-24.

⁸ Βλ. A. Savvides, *Morea and Islam 8th-15th c.*, *Journal of Oriental and African Studies* 2 (1990), 47-75 και του ίδ., *Notes on the Turkish raids in the Mystras area from c. 1360 to the ottoman conquest of 1460*, *Επετηρίς της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, 48 (1991-92), 45-51. Πρβλ. συνοπτικά και το λήμμα της Αθηνάς Ντούλια 'Τούρκων επιδρομαί', *ΛΒΠ*, 384-386.

⁹ Για τον Α΄ βενετο-οθωμανικό πόλεμο βλ. Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο λέων εναντίον της ημισελήνου: Ο πρώτος βενετο-οθωμανικός πόλεμος και η κατάκτηση του ελλαδικού χώρου (1463-1479)*, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 2009.

¹⁰ W. Miller, *Η Φραγκοκρατία στην Ελλάδα (1204-1566)*, μτφ. Άγγ. Φουριώτης, Αθήνα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1997 (ανατύπ.), 449-450. Πρβλ. και K. Setton, *The Papacy and the Levant*, v. II, Philadelphia 1978, 246-247.

συνθήκες η βενετική Γερουσία αποφάσισε ότι οι συνθήκες είχαν ωριμάσει προκειμένου να εμπλακεί σε ένοπλη αντιπαράθεση με το σουλτάνο Μωάμεθ/Μεχμέτ Β΄ (1444-46 και 1451-81) και με πρώτο στόχο την εισβολή στην Πελοπόννησο, από την οποία επεδίωκαν την εκδίωξη των Οθωμανών. Με αυτόν τον τρόπο ξεκίνησε ο πρώτος βενετο-οθωμανικός πόλεμος, του οποίου οι κυριότερες μάχες δόθηκαν στο Μοριά. Τη φιλοσοφία των Βενετών κατά την έναρξη του πολέμου αυτού μας εκθέτει ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, καθώς το έργο του αποτελεί μία από τις αξιόλογες ελληνικές πηγές, που μας προσφέρουν στοιχεία σχετικά με την περίοδο αυτή, ενώ είναι ο πιο αναλυτικός και περιγραφικός σε σχέση με τους άλλους Βυζαντινούς ιστοριογράφους της εποχής, όσον αφορά τα προεόρτια του πολέμου αυτού. Ενδεικτικό είναι ότι παραθέτει με μορφή δημηγορίας (κατά το θουκιδίδειο πρότυπο¹¹), τη δημηγορία του Victor Capello, του Βενετού ευπατρίδη που στάθηκε υπέρμαχος της πολεμικής αντιπαράθεσης με τους Οθωμανούς, στην προσπάθειά του να καταδείξει τα κίνητρα των Βενετών και τις αιτίες για την έκρηξη του πολέμου. Στην ομιλία αυτή τονίζεται η σημασία της Πελοποννήσου, η οποία αξιολογείται πολύ ψηλά στις βενετικές προτεραιότητες. Αφορμή για το ξέσπασμα του πολέμου αποτέλεσε η κατάληψη της βενετικής κτήσης του Άργους το 1463, όπως και οι διαρκείς παρενοχλήσεις που υφίσταντο η Μεθώνη και η Κορώνη από τους Οθωμανούς.

3. Οι ελληνικές πηγές

Οι αφηγηματικές πηγές που μας σώζονται σε ότι αφορά την Πελοπόννησο, είναι καταρχήν τα κείμενα των λεγόμενων ιστορικών της Άλωσης δηλαδή του Μιχαήλ Κριτόβουλου, του Γεωργίου Σφραντζή και του Λαόνικου Χαλκοκονδύλη, ενώ πληροφορίες αντλούμε και από το ανώνυμο Χρονικό των Τούρκων Σουλτάνων, καθώς και από το έργο του Θεοδώρου Σπαντούνη. Καθένας από τους παραπάνω συγγραφείς εκθέτει τα γεγονότα ανάλογα με την προσωπικότητα και τον πολιτικό προσανατολισμό του, όπως προκύπτει και από τις αναλύσεις της ιστοριογραφικής τους συμβολής, ενώ περιγράφεται η δραστηριότητα Βενετών και Οθωμανών με όλα τα παρεπόμενα και τις επιπτώσεις τους, σε συνδυασμό και με τις ενέργειες των Ελλήνων, που παρουσιάζονται είτε ως δικές τους αποφάσεις, είτε ως αποτελέσματα πίεσης από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές μεταξύ των οποίων βρίσκονταν.

¹¹ Για τις επιδράσεις που είχε δεχθεί ο βυζαντινός ιστοριογράφος βλ. σχετικά Sp. Syropoulos, *The relation of Byzantine historians to the classical tradition during the mid-12th-15th centuries A.D.*, *Βυζαντινός Δόμος*, 14 (2004-5), 65-73.

Ο Μιχαήλ Κριτόβουλος ο Ίμβριος¹² όπως συνήθιζε να αυτοαποκαλείται κάνει αναφορά στα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Πελοπόννησο στο Δ' και ειδικότερα στο Ε' Βιβλίο της ιστορίας του, όπου περιγράφεται και ο πόλεμος με τους Βενετούς¹³. Ο Κριτόβουλος είναι σαφώς προκατειλημμένος υπέρ του Μωάμεθ, όπως έχει τονιστεί από τους ιστορικούς μελετητές του έργου του¹⁴ και με το ίδιο πνεύμα σχολιάζει και τα όσα είχαν προηγηθεί της σύρραξης. Ισχυρίζεται ότι οι Βενετοί προετοίμαζαν τον πόλεμο εναντίον του σουλτάνου έχοντας πάντα στο μυαλό τους την Πελοπόννησο, από την εποχή που ο Μωάμεθ την είχε καταλάβει, συγκλίνοντας στο σημείο αυτό με τις απόψεις του Χαλκοκονδύλη. Ταυτόχρονα μας πληροφορεί ότι οι βενετικές κτήσεις της Μεθώνης και της Κορώνης παρενοχλούνταν διαρκώς από τον Οθωμανό σουλτάνο, ο οποίος προφανώς επιθυμούσε να τις καταλάβει εξαφανίζοντας κάθε ίχνος βενετικής παρουσίας στο Μοριά, συνδέοντας έτσι την κήρυξη του πολέμου με το γεγονός αυτό¹⁵.

Στη συνέχεια ο Κριτόβουλος διηγείται τα σχετικά με την αποστολή των βενετικών στρατευμάτων στην Πελοπόννησο το καλοκαίρι του 1463, κάνοντας ξεχωριστή μνεία στην ανακατασκευή του Εξαμίλιου τείχους¹⁶. Την ίδια στιγμή αποτιμώντας την κατάσταση σχολιάζει ότι οι κάτοικοι επιθυμούσαν να αποστατήσουν από τους Οθωμανούς, χωρίς όμως να προβαίνει σε κριτική της στάσης τους. Αντίθετα τονίζει την αποφασιστικότητα του Μωάμεθ, ο οποίος έσπευσε να στείλει και εκείνος στρατιωτικές δυνάμεις στην Πελοπόννησο προκειμένου να αντιμετωπίσει τη βενετική εισβολή¹⁷.

¹² Βιογραφικά στοιχεία βλ. H. Hunger, *Βυζαντινή λογοτεχνία*, Β', Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1992, 358, Alice Mary Talbot, *Oxford Dictionary of Byzantium* (=ODB), 1159, *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit* (=PLP) αριθ. 13817. Ειδικότερα για το όνομά του βλ. Σπ. Λάμπρος, Το πλήρες όνομα του ιστορικού Κριτοβούλου, *Νέος Ελληνομνημών*, 7 (1910), 95.

¹³ Βλ. εκδόσεις V. Grecu, *Critobul din Imbros din domnia lui Mahomet al II-lea anii 1451-1467* [Scriptores Byzantini 4], Bucarest 1963, D. R. Reinch (ed.), *Critobuli Imbriotae Historiae* [Corpus Fontium Historiae Byzantinae 22], Berlin-New York 1983 και την πιο πρόσφατη έκδοση *Κριτόβουλου του Ίμβρου Ιστορία*, εισαγ-μτφ-σχόλια D. R. Reinsch-Φωτεινή Κολοβού, Αθήνα, εκδ. Κανάκη [Κείμενα Βυζαντινής Ιστοριογραφίας], 2005, η οποία χρησιμοποιείται και στο παρόν άρθρο.

¹⁴ Βλ. H. Hunger, *Λογοτεχνία*, ό.π., Β', 359, Ν. Π. Ανδριώτης, Κριτόβουλος ο Ίμβριος και το ιστορικό του έργο, *Ελληνικά*, 2 (1929), 167-200. Πρβλ. και το εκλαϊκευτικό άρθρο του Στ. Λαμπάκη, Κριτόβουλος: Ο υμνητής του Μωάμεθ Β', *Η άλωση της Πόλης. Μαρτυρίες εντός και εκτός των τειχών*, ΕΙΣΤΟΡΙΚΑ, 2008, 107-110.

¹⁵ Κριτόβουλου, *Ιστορία*, 577-578.

¹⁶ Κριτόβουλου, *Ιστορία*, 581. Για το τείχος του Εξαμίλιου βλ. T. Gregory, *The Hexamilion and the Fortress*, Princeton New Jersey, 1993, καθώς και τα λήμματα του ίδ. στο ODB, 927-928 και του Δ. Κασαπίδη στο ΛΒΠ, 140-142, με τη συνοδευτική βιβλιογραφία.

¹⁷ Κριτόβουλου, *Ιστορία*, 583.

Τις πρώτες σελίδες του Ε' Βιβλίου του ο ιστοριογράφος τις αφιερώνει στην αρκετά εκτενή περιγραφή της μάχης που πραγματοποιήθηκε στον Ισθμό, η οποία και κατέληξε στη συντριπτική ήττα των Βενετών, οπότε και έχασε τη ζωή του ο αρχηγός τους Bertoldo d' Este¹⁸. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στις κατοπινές ενέργειες του Μωάμεθ, οι οποίες περιλάμβαναν την επαναφορά στην κυριαρχία του των περιοχών που είχαν αποστατήσει. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην περίπτωση του Άργους, το οποίο ισοπεδώθηκε ενώ οι κάτοικοί του οδηγήθηκαν στην Κωνσταντινούπολη, ώστε να ενισχυθεί το πληθυσμιακό δυναμικό της. Όλα τα παραπάνω καλύπτουν τη χρονική περίοδο ως το χειμώνα του 1464¹⁹. Από εκεί και πέρα ο Κριτόβουλος ασχολείται με άλλα γεγονότα που συνδέονται με τον πόλεμο, για να επανέλθει στην Πελοπόννησο, εκθέτοντας τα σχετικά με την πολιορκία της Πάτρας συμβάντα, η οποία πραγματοποιήθηκε το 1466, όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια. Σε σύγκριση με τις λεπτομερέστερες περιγραφές που μας δίνει για την προ του 1460 κατάσταση και την κατάκτηση του Μοριά δεν αναφέρεται εκτενώς στην κατάσταση της Πελοποννήσου στη διάρκεια του πολέμου, ενώ αποσιωπά τις όποιες επιτυχίες της βενετικής πλευράς. Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει το χωρίο, στο οποίο ο Κριτόβουλος μνημονεύει τη μετακίνηση των κατοίκων του Άργους στην Κωνσταντινούπολη έπειτα από εντολή του Μωάμεθ Β' μέσα στα πλαίσια της εποικιστικής πολιτικής που ακολουθούσε για τη Βασιλεύουσα²⁰. Η συγκεκριμένη μαρτυρία είναι πολύ χρήσιμη προκειμένου να αντιληφθούμε τον τρόπο που αντιμετωπίζονταν οι ελληνικοί πληθυσμοί από τους Οθωμανούς κυριάρχους.

Περίπου στο ίδιο μοτίβο κινούνται και οι περιγραφές του Λαόνικου Χαλκοκονδύλη²¹ στο έργο του *De Rebus Turcicis*²², αν και στην περίπτωσή του

¹⁸ Κριτόβουλου, *Ιστορία*, 588.

¹⁹ Κριτόβουλος, *Ιστορία*, 589-591. Πρβλ και τους πίνακες στους A. Bon, *La Morée franque*, B.E.F.A.R. 1969, 693-94 και W. McLeod, *Castles of the Morea in 1467*, *Byzantinische Zeitschrift*, 65 (1972), 353-363.

²⁰ Κριτόβουλου *Ιστορία*, 588-90. Για την εποικιστική πολιτική του Μωάμεθ Β' βλ. Ν. Β. Τωμαδάκης, Ο μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως (1453) αποικισμός αυτής κατά τας ελληνικάς πηγάς, *Πεπραγμένα του Θ' Διεθνούς Βυζαντινολογικού Συνεδρίου Θεσσαλονίκης* τ. 2, Αθήναι 1956, 611-629. Επίσης τα πρακτικά του συνεδρίου 1453- *Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης και η μετάβαση από τους μεσαιωνικούς στους νεότερους χρόνους*, (επιμ. Τόνια Κιουσοπούλου), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης 2006 (2^η έκδ.) και ειδικότερα την ανακοίνωση του Στ. Γερασίμου, Η επανοίκιση της Κωνσταντινούπολης μετά την άλωση.

²¹ Για τη ζωή και το έργο του Χαλκοκονδύλη βλ. Ν. Nikoloudes, *Laonikos Chalkokondyles, A Translation and Commentary of the "Demonstrations of Histories" (Books I-III)*, Αθήνα, εκδ. Βασιλόπουλος 1996 (σειρά Historical Monographs, 16), ιδίως το ενημερωμένο εισαγωγικό μέρος στις σ. 41-64 (βιογραφικά) και 65-86 (περί των «Αποδείξεων ιστοριών») και του ιδ., *Λαόνικου Χαλκοκονδύλη, Βυζαντίου άλωσης -Αποδείξεις ιστοριών Η [380B (201 P)-403B (214 P)]*.,

οι αναφορές δεν είναι εκτενείς και καλύπτουν μόνο το ξεκίνημα του πολέμου με την αφορμή που δόθηκε και ορισμένα «στιγμιότυπα». Αφορμή κατά τον Χαλκοκονδύλη για την πολεμική ανάφλεξη αποτέλεσε η κατάληψη του Άργους έπειτα από την προδοσία ενός Έλληνα ιερέα²³. Οι πληροφορίες του Χαλκοκονδύλη όσον αφορά τα πολεμικά γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Πελοπόννησο είναι περιορισμένες και εξαντλούνται σε εκείνα που σχετίζονται με την κατάληψη του Άργους από τους Οθωμανούς, την ανακατάληψή του από τους Βενετούς κατόπιν, καθώς και το κτίσιμο του Εξαμιλίου, όπως και την καταστροφή του, έπειτα από την αποτυχία των Βενετών να το υπερασπιστούν και να το κρατήσουν²⁴. Δεν θα μπορούσε άλλωστε να προσφέρει και περαιτέρω ειδήσεις, καθώς το έργο του φθάνει ως το 1463. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα όσα αναφέρει σχετικά με τη στάση των Πελοποννησίων απέναντι στις δύο αντιμαχόμενες πλευρές, καθώς μας μεταφέρει σαφώς τη διάθεση των κατοίκων να συνταχθούν με τη βενετική πλευρά²⁵.

Συνοπτικές και λιτές είναι και οι αναφορές του Γεωργίου Σφραντζή²⁶ όσον αφορά την Πελοπόννησο, δοσμένες υπό τύπον ενθυμήσεων. Σημαντικό πλεονέκτημα αποτελεί η ακριβής χρονολόγηση των γεγονότων, σε αντίθεση με τον Χαλκοκονδύλη που η χρονολόγηση είναι προβληματική²⁷. Στο έργο του²⁸ η πρώτη αναφορά που κάνει για την ιστορία της Πελοποννήσου μετά το 1462 είναι το κτίσιμο του Εξαμιλίου και η καταστροφή που ακολούθησε, ενώ στη συνέχεια μας πληροφορεί για την προσχώρηση της Μονεμβασίας στους Βενετούς, την οποία τοποθετεί στο έτος 1464²⁹. Εκτενέστερη περιγραφή μας

πρωτότυπο κείμενο και νεοελληνική απόδοση-ιστορικά στοιχεία για την άλωση και τον Λαόνικο Χαλκοκονδύλη, Θεσσαλονίκη, εκδ. Αντ. Σταμούλης, 2006, ιδίως 17-42. Πρβλ. H. Hunger, *Λογοτεχνία*, Β', ό.π., 339-345, W. Miller, *The last Athenian historian*, *Journal of Hellenic Studies* 42 (1922), 36-49, E. Darkò, *Neue Beiträge zur Biographie des Laonikos Chalkokondyles*, *Byzantinische Zeitschrift* 27 (1927), 276-285, καθώς και τα λήμματα της Alice Mary Talbot, *ODB*, 107 και των Α. Σαββίδη-Στ. Λαμπάκη, *Μεγάλη Γενική Εγκυκλοπαίδεια (=ΜΓΕ)* 53, 462.

²² Βλ. εκδ. *Laoniki Chalcocondylae Atheniensis Historiarum Libri Decem*, ed. Im. Bekker, Bonn 1843 και *Laoniki Chalcokondylae Historiarum Demonstrationes*, ed. E. Darkò, 2 vols. Budapest 1922-27. Στο παρόν άρθρο χρησιμοποιείται η πρώτη έκδοση.

²³ Χαλκοκονδύλης, 545

²⁴ Χαλκοκονδύλης, 556-559.

²⁵ Χαλκοκονδύλης, 556.

²⁶ Για τη ζωή και το έργο του Γ. Σφραντζή βλ. Α. Γ.Κ. Σαββίδη, *Βυζαντινό ιστοριογραφικό πεντάπτυχο: Προκόπιος, Μιχαήλ Ψελλός, Άννα Κομνηνή, Ιωάννης Κίνναμος, Γεώργιος Σφραντζής*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Ηρόδοτος, 2001, 97 κ.εξ., H. Hunger, *Λογοτεχνία*, Β', ό.π., 351-358, Alice Mary Talbot, *ODB*, 1159, *PLP*, αρ. 27.276 και P. Ουίτ, *ΛΒΠ*, 373-374.

²⁷ Βλ. τις παρατηρήσεις στον H. Hunger, *λογοτεχνία*, ό.π., 344.

²⁸ G. Sphrantzes, *Memorii 1401-1477. In anexa Pseudo-Sphrantzes sive Macarii Melissini Chronicon Major, 1258-1481*, ed. V. Grecu, (*Scriptores Byzantini*), Bucuresti 1966.

²⁹ Sphrantzes, *Memorii*, 128-129.

δίνει ο Σφραντζής για τη μάχη στην Πάτρα, το 1466. Αφηγείται λοιπόν ότι τα βενετικά στρατεύματα σημείωσαν επιτυχία με τη βοήθεια του Μιχαήλ Ράλλη, ονομαστού αρχηγού στρατιωτικής δύναμης απαρτιζόμενης από *stradioti*³⁰. Μετά τη νικηφόρα υπεράσπιση της πόλης της Πάτρας όμως οι Βενετοί αγνοώντας τις συμβουλές των ντόπιων κατοίκων αποφάσισαν να καταδιώξουν τις δυνάμεις του Ομάρ μπέη με αποτέλεσμα να ακυρώσουν το νικηφόρο αποτέλεσμα, καθώς οι Οθωμανοί τους επιτέθηκαν εκ νέου σκοτώνοντας τόσο το Βενετό αρχηγό όσο και τον ίδιο το Μιχαήλ Ράλλη. Μάλιστα δεν παραλείπει να σχολιάσει ότι εξαιτίας αυτού του γεγονότος ο Βενετός ναύαρχος πέθανε στον Εύριπο από τη λύπη του³¹. Επρόκειτο για τον Victor Capello, του οποίου όμως το όνομα δεν αναφέρεται σε αντίθεση με αυτό του διαδόχου του Jacopo Loredan.

Κατά τη ροή της αφήγησής του ο Σφραντζής επανέρχεται στην Πελοπόννησο το 1468 μνημονεύοντας την κατάληψη της Βοστίτσας από τον Βενετό ναύαρχο Nicolo da Canal, χωρίς να παραθέτει περισσότερες λεπτομέρειες, ενώ μια τελευταία αναφορά γίνεται στο έτος 1470 κατά το οποίο πέρασαν στην κατοχή των Οθωμανών η Βοστίτσα, το Γούμερο (που αναφέρεται ως Βούμερο) και το Χελιδόνι στην περιοχή της Ηλείας.³²

Συμπληρωματικά με τις προαναφερθείσες πηγές λειτουργεί και το έργο του Θεόδωρου Σπαντούνη.³³ Το χρονικό του, το οποίο έχει εκδοθεί από τον Κωνσταντίνο Σάθα³⁴ αποτελεί μια πολύ ενδιαφέρουσα ιστορική πηγή, παρέχοντας πληροφορίες για τους Οθωμανούς, την πορεία και εγκατάστασή τους στα Βαλκάνια, καθώς και τις πολεμικές τους συνήθειες³⁵. Κομμάτι της

³⁰ Για το στρατιωτικό σώμα των *stradioti* και τη δράση του κατά το 15^ο αι. βλ. Κ. Σάθας, *Έλληνες στρατιώται εν τη Δύσει*, εισαγ-σχόλια Ν. Καραπιδάκης, Αθήνα 1993 (ανατύπ.) και την πρόσφατη συμβολή της Χρύσας Μαλτέζου, *Stradioti: Οι προστάτες των συνόρων*, Acrinet 2003.

³¹ Sphrantzes, *Memorii*, 133-134.

³² Sphrantzes, *Memorii*, 138, 140. Ειδικότερα για τις περιοχές Γούμερο, Χελιδόνι και Ώλενα βλ. Αναστασία Παπαδία-Λάλα, *Αστικές κοινότητες*, ό.π., 250-251, όπου οι πληθυσμοί τους ήταν φιλοβενετικοί, με αποτέλεσμα να γίνουν προσπάθειες για την κοινωνική και διοικητική τους οργάνωση σύμφωνα με τα βενετικά πρότυπα, χωρίς όμως αυτές να προλάβουν να εξελιχθούν. Ενδεικτικό είναι ότι μετά το 1464 οι κάτοικοί τους προτίμησαν τη μετοικεσία στη βενετοκρατούμενη Ζάκυνθο.

³³ Για τον Σπαντούνη βλ. Α. Σαββίδη, 'Σπαντούνης Θεόδωρος', *ΜΓΕ*, 48 (1987), 267 και *Εγκυκλοπαίδεια Ποντιακού Ελληνισμού*, 5 (1989), 208.

³⁴ C. Sathas, *Μνημεία Ελληνικής Ιστορίας. Documents inédits relatifs a l'histoire de la Grèce au Moyen Age*, v. 9, Paris 1890, 133-261, με βιογραφικά στοιχεία, καθώς και στοιχεία για το κείμενο, υπό τον πλήρη τίτλο, *Theodoro Spandougnino, Partitio Constantinopolitano, discorso de la origine deli imperatori Ottomani, ordini della corte, forma del guerreggiare loro, religione, rito, et costume della nazione*.

³⁵ Για το έργο του Σπαντούνη στο οποίο περιλαμβάνονται στοιχεία για την οικογένεια των Καντακουζηνών, όπως και για τις σχέσεις του Βυζαντίου με τα δυτικά κράτη βλ. Α. Γ. Κ. Σαββίδης, *Τρεις σημαντικές πηγές για την εποχή της Άλωσης: Νέστωρ Ισκαντέρ-Κωνσταντίν Μιχαήλοβιτς –*

αφήγησής του καταλαμβάνουν και τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Πελοπόννησο την εποχή που εξετάζουμε, οι πληροφορίες όμως που μας παραδίδει είναι αμφισβητούμενης ακρίβειας, καθώς το έργο του παρουσιάζει προβλήματα ως προς την χρονολόγηση και τη γεωγραφική τοποθέτηση των γεγονότων, ενώ οι αριθμοί που δίνει σχετικά με τις στρατιωτικές δυνάμεις δεν είναι η ορθή, καθώς έχει την τάση να τις παρουσιάζει αυξημένες. Κατά συνέπεια τα κείμενά του μπορούν να χρησιμοποιηθούν δευτερευόντως και μόνο σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες αφηγηματικές πηγές.

Οι ειδήσεις του Σπαντούνη σχετικά με την Πελοπόννησο κατά τη διάρκεια του πολέμου είναι το ίδιο συγκεχυμένες όπως και στο υπόλοιπο έργο του. Μολονότι αναφέρεται σε πραγματικά γεγονότα και καταστάσεις δεν μας τα δίνει με τη σωστή χρονολογική σειρά ή υπερβάλλει κάπως στους αριθμούς. Πιο συγκεκριμένα κάνει λόγο για τον περίφημο κοντοτιέρο Sigismondo Malatesta³⁶, ο οποίος στάλθηκε από τους Βενετούς στο Μοριά το 1464 με σκοπό να προωθήσει καλύτερα τις στρατιωτικές επιχειρήσεις που είχαν τελματώσει, τοποθετώντας όμως λανθασμένα το γεγονός αυτό μετά την άλωση της Εύβοιας από τους Οθωμανούς το 1470. Αναφέρεται στην ευνοϊκή στάση των Πελοποννησίων απέναντι στους Βενετούς, ισχυριζόμενος ότι είχαν φθάσει στο σημείο να σφαγιάσουν τους Οθωμανούς αξιωματούχους στην Κόρινθο και τα Καλάβρυτα, τόπους ισχυρά οχυρωμένους (luoghi fortissimi et munitissimi), ενώ ο ίδιος ο Malatesta είχε φθάσει στην Πελοπόννησο συνοδευόμενος από δύναμη 1.200 ανδρών. Κατόπιν μιλά για την εκστρατεία του στην περιοχή του Μυστρά και την αποκομιδή των λειψάνων του Γεωργίου Γεμιστού Πλήθωνα, του οποίου ήταν μεγάλος θαυμαστής, οπότε και τα μετέφερε στην πατρίδα του το Ρίμινι³⁷.

Η αναχρονισμένη διήγηση του Σπαντούνη συνεχίζεται με την περιγραφή της πολιορκίας της Κορίνθου, κι ενώ αρχηγός ήταν ο Bertholdo d' Este, ο οποίος βέβαια προηγήθηκε του Malatesta στην αρχηγία των βενετικών δυνάμεων. Αξία έχει η μαρτυρία του για τον τρόπο με τον οποίο σκοτώθηκε ο

Θεόδωρος Σπαντούνης, *Τετράμηνια*, 50 (1993), 3632-3636 και ανατύπ. στα *Μελετήματα βυζαντινής, μεσαιωνικής και ισλαμικής ιστορίας*, Αθήνα, εκδ. Ηρόδοτος, 1997, 269-280 και ειδικότερα 275-279. Επίσης Ν. Νικολούδης, *Επιδράσεις των 'Αποδείξεων Ιστοριών' του Λαόνικου Χαλκοκονδύλη στο έργο του Θ. Σπαντούνη*, *Πρακτικά ΙΔ' Πανελλήνιου Ιστορικού Συνεδρίου Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας*, (28-30 Μαΐου 1993), Θεσσαλονίκη 1994, 135-142 και ειδικότερα 136, καθώς και την παλαιότερη συμβολή της C. Villain-Gandossi, *La cronaca italiana di Teodoro Spandugino* στον τόμο ανατύπωσης μελετών της *La Mediteranée aux Xlle-XVe siècles*, London, Variorum Reprints, 1983, 151-71. Βλ. επίσης την σχολιασμένη μετάφραση στα αγγλικά από τον D. M. Nicol, *Theodore Spandounes: On the origins of the Ottoman Emperors*, Cambridge, U.P., 1997.

³⁶ Για τον περίφημο Ιταλό κοντοτιέρο βλ. ενδεικτικά Α. Μομφερράτος, *Σιγισμούνδος Πανδόλφος Μαλατέστας. Πόλεμος Ενετών και Τούρκων εν Πελοποννήσω κατά τα έτη 1463-1466*, Αθήνα 1914, F. Arduini, *Sigismondo Pandolfo Malatesta et il suo tempo*, Rimini 1970.

³⁷ Sathas, *Spandugino*, ό.π., 160.

Βενετός αρχηγός, ο οποίος δέχθηκε θανατηφόρο κτύπημα στο κεφάλι κατά την πολιορκία της Κορίνθου, καθώς δεν φορούσε την περικεφαλαία του, γεγονός το οποίο πράγματι σημειώθηκε. Κατόπιν ο Σπαντούνης αφιερώνει μέρος της αφήγησης του και πάλι όμως ακατάστατα χωρίς να αναφέρει ακριβή χρονολογία στην κατάληψη και οχύρωση της Βοστίτσας, ενώ δεν παραλείπει να μιλήσει και για την πολιορκία και μάχη της Πάτρας με τη συνακόλουθη καταστροφή των Βενετών³⁸. Η τελευταία είδηση που μας προσφέρει είναι για μια στρατιωτική επιτυχία των Οθωμανών στη περιοχή της Καλαμάτας, χωρίς όμως να μας παρέχει περισσότερες λεπτομέρειες³⁹.

Τέλος μία ακόμα ελληνική αφηγηματική πηγή από την οποία μπορούμε να αντλήσουμε στοιχεία για την Πελοπόννησο τη συγκεκριμένη περίοδο είναι το Ανώνυμο Χρονικό Περί των Τούρκων Σουλτάνων⁴⁰. Ο συγγραφέας του μας παραθέτει πληροφορίες ακολουθώντας κατά κύριο λόγο τις αφηγήσεις του Χαλκοκονδύλη. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι περιγραφές του για την περίοδο 1463-1470 καλύπτουν όσον αφορά τον ελλαδικό χώρο κατά το μεγαλύτερο μέρος τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Πελοπόννησο, με παράλληλες αναφορές στην συμπεριφορά των ντόπιων πληθυσμών, οι οποίες δεν παρεκκλίνουν από τα όσα μας παραδίδουν οι προηγούμενες πηγές, στις οποίες έχουμε ήδη αναφερθεί. Εντύπωση προξενεί το γεγονός ότι δεν κάνει λόγο για την πολιορκία της Πάτρας, ενώ αντίθετα επιμένει περισσότερο στα όσα διαδραματίστηκαν στην Κόρινθο και το τείχος του Εξαμιλίου, μνημονεύοντας μάλιστα και το όνομα του Έλληνα, ο οποίος είχε τεθεί επικεφαλής της ταχείας οικοδομικής προσπάθειας: *Καί οί άπεξοί και οί καβελλάροι έδιάβησαν είς τον τοίχο τοῦ Έξαμίλιου και τον έματακτίζανε, όπου ήτونه χαλασμένος, με πολλούς άνθρώπους και με πολλή βίαν. Και άπάνω είς τούς αυτούς κτιστάδες ήτونه ό Νικολός Μοραΐτης καί τούς ήνάγκαζε το γληγορότερο.*

Εκτός από τις παραπάνω πηγές μπορούν να χρησιμοποιηθούν και τα Βυζαντινά «Βραχεία Χρονικά» της έκδοσης του P. Schreiner, καθώς αρκετά από αυτά αναφέρονται σε καταλήψεις των πελοποννησιακών πόλεων από τους Οθωμανούς, δίνοντας πολύ χρήσιμα χρονολογικά στοιχεία. Πρόκειται για μικρά ανώνυμα χρονικά που μας προσφέρουν στοιχεία ιστοριογεωγραφικού και τοπογραφικού περιεχομένου. Ειδικότερα σε ότι αφορά την Πελοπόννησο μας παρέχουν χρήσιμες ειδήσεις για την περίοδο μεταξύ 1446-1479, με ιδιαίτερη έμφαση στα έτη 1458, 1460-61, 1463 και 1467. Ξεχωριστή σημασία έχουν οι

³⁸ Sathas, Spandugnano, ό.π., 161.

³⁹ Sathas, Spandugnano, ό.π., 161.

⁴⁰ Χρονικόν Περί των Τούρκων Σουλτάνων (κατά τον Βαρβερινόν ελληνικόν κώδικα 111), εκδ. Γ. Θ. Ζώρα, Αθήνα 1958. Για το Χρονικό αυτό βλ. και Ελισάβετ Ζαχαριάδου, *Το Χρονικό των Τούρκων Σουλτάνων και το ιταλικό του πρότυπο*, διδ. διατρ. Θεσσαλονίκη 1960; άλλη βιβλιογρ. στους Α. Σαββίδη-Ν. Νικολούδη, *Ο Ύστερος μεσαιωνικός κόσμος, (11^{ος}-16^{ος} αι.)*, κεφάλαιο XXXII, 545-549.

πληροφορίες για την κατάκτηση του Άργους από τους Οθωμανούς, για την οποία έχει επικρατήσει η αντίληψη ότι έλαβε χώρα το έτος 1458⁴¹. Τα Βραχέα Χρονικά αναφέρουν σαφώς το έτος 1463, ενώ τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς μαρτυρείται μια σύντομη ανακατάληψη από τους Βενετούς. Τέσσερα χρόνια αργότερα το Μάρτιο του 1467 μνημονεύεται η οχύρωση της πόλης από τους Οθωμανούς, γεγονός που καταδεικνύει ότι μέχρι τότε η πόλη είχε περάσει οριστικά στην κατοχή τους⁴².

4. Οι λατινικές αφηγηματικές πηγές.

Εκτός από τις ελληνικές, αναφορές στα γεγονότα της Πελοποννήσου την εποχή του πολέμου γίνονται και από αντίστοιχες αφηγηματικές πηγές, που προέρχονται από δυτικούς συγγραφείς. Ο πρώτος είναι ο Domenico Malipiero ο Βενετός χρονικογράφος, χάρη στον οποίο διαθέτουμε μια λεπτομερή καταγραφή των γεγονότων εκείνης της εποχής⁴³. Ο Malipiero γράφει σαν γνήσιος Βενετός πολίτης, προσφέροντάς μας λεπτομέρειες για τις βενετικές αποικίες στο Μοριά, τις στρατιωτικές δυνάμεις που διέθεταν οι Βενετοί, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις όπως για παράδειγμα όσον αφορά την Κόρινθο προβαίνει και σε περιγραφές γεωγραφικής υφής. Από την άλλη πλευρά όμως αποκρύπτει γεγονότα, τα οποία δεν ήταν τόσο τιμητικά για τα βενετικά όπλα, όπως η ταπεινωτική ήττα στο Εξαμίλιον⁴⁴ αλλά και η καταστροφή στην Πάτρα, καθώς οι Βενετοί αρνήθηκαν να ακούσουν τις συμβουλές των Ελλήνων κατοίκων και να μην καταδιώξουν τους Οθωμανούς. Ταυτόχρονα δεν κάνει καθόλου λόγο για τη στάση του ελληνικού πληθυσμού και τη βοήθεια που τους προσφέρθηκε, πιθανότατα επειδή θεωρούσε ότι δεν είχε ιδιαίτερη σημασία. Έτσι περιορίζεται να καταγράψει τα γεγονότα αποφεύγοντας να αναφερθεί σε όσα πλήγωναν την περηφάνια του βενετικού λέοντα.

Μία ακόμη πηγή που προέρχεται από τη βενετική πλευρά και μας βοηθά να επιβεβαιώσουμε τις πληροφορίες για τα γεγονότα της περιόδου αυτής, είναι

⁴¹ Βλ. τα αντίστοιχα λήμματα των T. Gregory, *ODB*, 164 και Π. Γιαννόπουλου-Αθηνάς Ντούλια, *ΛΒΠ*, 60.

⁴² P. Schreiner, *Die byzantinische Kleinchroniken*, I-III, Βιέννη 1975-1979, με αναλυτική περιγραφή της σημασίας των χρονικών στην εισαγωγή του πρώτου τόμου (πρβλ. και Elizabeth Jeffreys, *ODB* 447). Ειδικότερα για το Άργος βλ. τα Βραχέα Χρονικά τομ. I, αριθ. 33/60-61, 64, 58/15, 79/6, 115/2. Για τα αντίστοιχα σχόλια με τις παράλληλες πηγές βλ. τόμ. II, 503-508. Για τη χρονολόγηση της οθωμανικής κατάκτησης του Άργους πρβλ. και A. G.C. Savvides, *Nauplion in the Byzantine and Frankish periods*, *Πελοποννησιακά*, 19 (1993), 286-302 και ανατύπωση *Βυζαντινή προσωπογραφία, τοπική ιστορία και βυζαντινοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα, εκδ. Κριτική, 1994, 91-107 και ειδικότερα 105.

⁴³ D. Malipiero, *Annali Veneti*, *Archivio Storico Italiano*, 7 (1843), 6- 125.

⁴⁴ Πρβλ. και C. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, Istanbul, The Isis Press, 1990, 187, ο οποίος επισημαίνει την εσκεμμένη παρασιώπηση του γεγονότος από το Βενετό χρονικογράφο.

το χρονικό με την ονομασία “Cronica Zena”⁴⁵. Εκτός από διάφορες άλλες πληροφορίες σχετικά με την αποστολή πλοίων και στρατιωτικών δυνάμεων και εφοδίων, κάνει λόγο και για τα πολεμικά επεισόδια στην Κόρινθο και την Πάτρα. Σε αντίθεση με τον Malipiero όμως, ο συγγραφέας δε διστάζει να παραδεχθεί τις βενετικές ήττες τόσο στο τείχος του Εξαμιλίου, όσο και στην πόλη των Πατρών, ενώ αναφερόμενος ονομαστικά στον Μιχαήλ Ράλλη του αποδίδει το χαρακτηρισμό *valentissimo homo, governor et capitano de stradioti*.

Εκτός από τον Malipiero ένας ακόμα δυτικός συγγραφέας που αναφέρεται στην Πελοπόννησο είναι και ο Giacomo Bosio, ο Ιωαννίτης ιστορικός που έζησε μεταξύ του 1544 και του 1627⁴⁶, ο οποίος στα πλαίσια του έργου του για την ιστορία του Τάγματος⁴⁷ γράφει και για σημαντικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στο μεσογειακό χώρο, τα οποία σχετίζονταν με τα αντικρουόμενα συμφέροντα των δυνάμεων που διεκδικούσαν τον έλεγχο της περιοχής. Είναι πιο ουδέτερος, καθώς γράφει από τη σκοπιά του χριστιανού ιστοριογράφου, που αποφασίζει να αναφερθεί σε ένα σπουδαίο γεγονός της εποχής, όπως ο Α΄ βενετο-οθωμανικός πόλεμος χωρίς ωστόσο πολλές λεπτομέρειες, κάνοντας μόνο σποραδικές αναφορές, με την ευκαιρία αφήγησης κάποιου άλλου γεγονότος. Έτσι γράφει για την αποστολή του Malatesta στην Πελοπόννησο και τον πόλεμο που εξελισσόταν στο Μοριά (*..il Turco lontano, facendo anch’ eglino per aquae per terra, nella Morea, ogni sforzo*)⁴⁸, ενώ σε άλλο σημείο μνημονεύει την κατάληψη και οχύρωση της Βοστίτσας από τον Nicolo da Canal⁴⁹.

Η απόφαση του Bosio να γράψει έστω και τελείως αποσπασματικά για τα γεγονότα αυτά ίσως να συνδεόταν και με την έμμεση εμπλοκή των Ιωαννιτών στον Α΄ βενετο-οθωμανικό πόλεμο, καθώς υπήρξαν φορές κατά τις οποίες προσέφεραν τη βοήθειά τους στους Βενετούς. Παράλληλα είχε υπάρξει και η απόπειρα σύμπληξης συμμαχίας εναντίον του Μωάμεθ Β΄, από την οποία όμως δεν προέκυψαν συγκεκριμένα αποτελέσματα⁵⁰.

⁴⁵ *Cronica Zena*, in N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l’histoire des Croisades au XVe siècle (1453-1476)*, Bucarest 1915, 200-214 και ειδ. 202, 210.

⁴⁶ Βιογραφικά στοιχεία βλ. στον G. De Caro, *Dizionario Biografico degli Italiani*, 13 (1971), 261-264.

⁴⁷ G. Bosio, *Istoria della Sacra Religione di San Giovanni Gerosolimitano*, Roma 1629.

⁴⁸ Bosio, *Istoria*, 295.

⁴⁹ Bosio, *Istoria*, 317.

⁵⁰ Λεπτομέρειες για την προσπάθεια αυτή βλ. στη Φωτεινή Β. Πέρρα, *Σχέσεις μεταξύ των Ιωαννιτών Ιπποτών της Ρόδου και της Βενετίας κατά τον Α΄ βενετο-οθωμανικό πόλεμο (1463-1479)*, *Βυζαντικά*, 27 (2008), 267-285.

5. Συμπεράσματα

Μελετώντας τις ελληνικές και λατινικές αφηγηματικές πηγές για την Πελοπόννησο κατά το δεύτερο μισό του 15^{ου} αιώνα και συγκεκριμένα στη διάρκεια του Α΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου είμαστε σε θέση να σχηματίσουμε μια αρχική εικόνα για τα πολεμικά τεκταινόμενα κατά την εποχή αυτή αλλά και τις διεργασίες που συντελέστηκαν εντός των ελληνικών πληθυσμών⁵¹. Οι συγγραφείς τους μας παρέχουν πληροφορίες που συμπληρώνουν το ιστορικό ψηφιδωτό δίνοντας μας τη δυνατότητα για μια πρώτη εκτίμηση των συμβάντων. Σε γενικές γραμμές μπορούν να θεωρηθούν αξιόπιστες, καθώς δεν διαστρεβλώνουν ή παραποιούν περιστατικά και καταστάσεις παρά το γεγονός ότι δεν λείπουν σε κάποιες περιπτώσεις λάθη, ανακρίβειες ή ακόμα και το να παρασιωπούνται ορισμένα συμβάντα, καθώς ο καθένας από αυτούς γράφει υπό ένα συγκεκριμένο πρίσμα που του υπαγορεύει η καταγωγή και η θέση του, ενώ λειτουργούν μεταξύ τους συμπληρωματικά.

Μέσα από την περιγραφή των γεγονότων άλλοτε λιτή και άλλοτε πιο εκτεταμένη μπορούμε να βγάλουμε ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με τις κινήσεις των δύο αντιπάλων και να αντιληφθούμε την αδυναμία των Βενετών να ελέγξουν τον πελοποννησιακό χώρο με το βαθμό επιτυχίας που θα επιθυμούσαν, σε αντίθεση με τους Οθωμανούς που εμφανίζονται στρατιωτικά πιο δυναμικοί. Σε συνδυασμό και με τη μελέτη άλλων ντοκουμέντων από αρχειακές πηγές⁵² μπορούν να χρησιμοποιηθούν πολύ αποτελεσματικά για την πλήρη ανασύνθεση των όσων διαδραματίζονταν στο Μοριά τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Ενδιαφέροντα και χρήσιμα είναι τα συμπεράσματα που εξάγονται για τη θέση και τη στάση του ελληνικού πληθυσμού στην Πελοπόννησο, ο οποίος έλαβε ξεκάθαρα θέση υπέρ των Βενετών στην προσπάθειά του να απαλλαγεί από την κυριαρχία των Οθωμανών, χωρίς όμως όπως αποδείχτηκε να είναι σε θέση να διαχειριστεί μόνος του τις τύχες του. Η περίοδος αυτή δέκα χρόνια μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, θα ήταν η πρώτη από τις δύσκολες φάσεις που επρόκειτο να αντιμετωπίσουν οι κάτοικοι της Πελοποννήσου μεταξύ δύο υποψήφιων κυριάρχων μέχρι και την Ελληνική Επανάσταση το 1821.

⁵¹ Για τη θέση και την εξέλιξη των ελληνικών πληθυσμών της Πελοποννήσου και τον ρόλο που διαδραμάτισαν στην ιστορία του Νέου Ελληνισμού βλ. B. Hendrickx, *The Peloponnesos after 1204: Questions on its role in the development of Hellenism and Greekness*, *Ekklesiastikos Pharos*, 92/21 (2010), 344-354.

⁵² Οι πιο σημαντικές συλλογές περιλαμβάνουν το έργο του Κ. Σάθα, *Μνημεία Ελληνικής Ιστορίας*, ό.π., καθώς και του Ch. Hopf, *Chroniques Gréco-romanes*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείο Χ. Σπανού, 1961 (ανατύπ.), R. Predelli, *I libri Commemorativi della Repubblica di Venezia, Regesti*, v. V, Venezia 1901 (Registri 14-17), και J. Valentini, *Acta Albaniae-Veneta*, v. 24, Munich 1977 και v. 25 Munich 1979.

ISSN 1018-9556=*Ekklesiastikos Pharos* 94 (2012) N.S. 23

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΦΑΡΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΦΑΡΟΣ

2012

VOLUME 94

(NEW SERIES 23)

(Έκδοσις της Αφρικής)

ALEXANDRIA - JOHANNESBURG 2012